

Rubeus Egyesület „Szedervessző”
1122 Budapest, Krisztina Krt. 2-4.
www.rubeus.hu E-mail: rubeusegyesulet@gmail.com

KOVÁCS RÉKA FANNI: SORSFORDULAT?
SZOCIALIZÁCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ ESÉLYEI A GYERMEKOTTHONOKBAN

Budapest

2024

© KOVÁCS RÉKA FANNI
SORSFORDULAT?
SZOCIALIZÁCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ ESÉLYEI A GYERMEKOTTHONOKBAN

Lektor:

Sik Dorottya

Szöveget gondozta:

Gyarmati Andrea

Borító:

Mohácsi Rita, Jónás Robi (Igazgyöngy Alapítvány)

www.rubeus.hu

ISBN 978-615-81442-8-5

Rubeus Egyesület „Szedervessző”

1122 Budapest, Krisztina krt. 2-4.

Felelős kiadó:

Rubeus Egyesület elnöke

Budapest, 2024

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3
I. A MAGYARORSZÁGI GYERMEKVÉDELEM	5
II. A SZOCIALIZÁCIÓ	8
II. 1. A SZEGÉNYSÉG	9
II. 2. GYERMEKVÉDELMI INTÉZMÉNYEK MINT SZOCIALIZÁCIÓS KÖZEG	12
III. A MAGYARORSZÁGI ROMÁK	17
II.1. ROMÁKKAL SZEMBENI ELŐÍTÉLETEK MAGYARORSZÁGON	17
II.2. ROMA GYEREKEK A GYERMEKVÉDELEMBEN	18
IV. KUTATÁSMÓDSZERTAN	21
V. AZ OTTHON ESETE	24
V.1. Nevelők szemszöge	24
V.2. A gyermekotthonok világa a lakók szemszögéből.....	31
ÖSSZEGZÉS	36
IRODALOMJEGYZÉK	38

BEVEZETÉS

A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján 2022-ben összesen 23 473 fiatal részesült gyermekvédelmi szakellátásban (KSH, 2023). Az 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról bevezetése után a szakellátásba bekerült gyerekek száma csökkenni kezdett, azonban sokkal kisebb mértékben, mint azt várták. A gyerekek gondozási hely szerinti megoszlása is megváltozott, egyre több gyermek került nevelőszülőknél elhelyezésre (Rákó, 2014). A KSH frissebb adatai szerint a szakellátásba kerülő fiatalok száma ismét növekszik, az intézmények befogadási kapacitása csökken, és hiába a törvény preferenciája a nevelőszülőknél történő elhelyezésre, a nevelőszülők száma nem növekszik (KSH, 2023).

Tanulmányomban a magyarországi szakellátásban részesülő roma fiatalok szocializációját vizsgálom. A sikeres társadalmi integrációhoz, a jövőbeli boldoguláshoz a gyermekotthonok szocializációs közege nagymértékben hozzájárul. A magyarországi gyermekvédelmi szakellátásban a roma gyerekek és fiatalok felülreprezentáltsága jelentős mértékű, helyzetük értelmezéséhez a Magyarországon élő roma kisebbséget érintő problémákat is figyelembe kell venni. A szocioökonómiai különbségek és hátrányok mellett a magyarországi cigányság mindennapjait megnehezíti a társadalomban jelenlévő kirekesztés és előítélet. E tényezők a szakellátásba vett, szakellátásban nevelkedett gyerekeknek az alapvetően sérülékeny és kiszolgáltatott helyzetében még egy nehezítő tényezőként vannak jelen. Tanulmányomban be szeretném mutatni a szakellátásban részesülő roma gyerekek magas arányának lehetséges magyarázatait, az intézmények, az előítéletek és szegénység aspektusát és ezek szocializációra gyakorolt hatását, valamint a gyermekotthonok szocializációs közegét, az újratermelésben játszott szerepét.

Hazánkban a gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedettekkel kapcsolatban nem bővelkedünk vizsgálatokkal, keveset tudunk a gyermekvédelmi rendszerből kikerültek társadalmi integrációjának sikerességéről, önálló életre való felkészültségük mértékéről. A magyar gyermekvédelmi rendszer működésére és nehézségeire eddig nem sok figyelem hárult, azonban az utóbbi hónapokban kiemelt figyelmet kapott, társadalmi szinten nagy érdeklődés övezi jelenleg a témát. A tanulmányban azonban törekszem az aktualitástól függetlenül bemutatni a gyermekvédelmi rendszer kihívásait.

A témát egy esettanulmányon keresztül vizsgálom, melyet egy budapesti gyermekotthonban végeztem, ahol terepmunka keretében több napot is eltölthettem, valamint interjúkat

készítettem az otthonban dolgozó nevelői, illetve gyermekfelügyelői pozíciót betöltő dolgozókkal, valamint az otthonban nevelkedett és/vagy utógondozói ellátásban részesülő fiatalal. Az otthon felkeresésében ismeretségem volt segítségemre. Az intézményben pár évvel ezelőtt volt lehetőségem önkéntes feladatokat ellátni egy gyermek csoportban, ez adhatott egy bizalmi alapot arra, hogy beengedjenek az intézmény alapvetően zárt világába és ez a tapasztalat segített hozzá a témaválasztásomhoz is.

A tanulmány első felében a szakirodalmat feldolgozva elméleti háttérként igyekszem az esetet felvázolni: áttekintem a gyermekvédelmi rendszer működését, a szocializáció általános fogalmát és folyamatát, kitérek a szegénység dimenziójára és a szakellátás szocializációs közegére. Bemutatom a magyarországi cigányság helyzetét, az előítéletek szerepét és végezetül kitérek a szakellátásban gondozott roma gyerekek helyzetére. A tanulmány második felében a gyermekotthonban készített esettanulmányt mutatom be. Kitérek az általam választott módszerekre, majd bemutatom azok eredményeit és igyekszek objektív, általánosítható következtetések bemutatására. Az általam vizsgált gyermekotthon a korábban készült tanulmányok és elméletek keretében, az otthonban végzett kutatás eredményei alapján egy tipikus esetnek tekinthető.

I. A MAGYARORSZÁGI GYERMEKVÉDELEM

A gyermekvédelmi intézményrendszer célja az 1997. évi XXXI. gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény értelmében, hogy az ellátásokkal és intézkedésekkel segítse a gyermekek jogainak és érdekeinek érvényesülését, a szülői köteleességek teljesülését, megelőzze, valamint megszüntesse a gyermekek veszélyeztetettségét, segítse a gyermekek családban történő nevelkedését, valamint szakellátott gyermek és fiatal esetén pedig a sikeres hazagondozást, illetve a társadalmi integrációt sikeresen megvalósítsa (Balogh et al., 2019).

A gyermekek védelmének rendszere három fő tevékenységet foglal magában: a családi nevelés és nevelkedés elősegítését, a veszélyeztetettség megelőzését vagy megszüntetését, valamint szükség esetén a szülői gondoskodás hiányában biztosítja a helyettesítő védelmet. Ha a veszélyeztetettség ténylegesen kialakul, a gyermekvédelmi hatóságok beavatkoznak. Az egyik intézkedéstípus a védelembé vétel, amelynek segítségével a veszélyeztetett gyermek körülményeit, életeseményeit a gyámhatóság folyamatosan figyelni képes. A veszélyeztetettség súlyosabb eseteiben a szülő felügyeleti jogát felfüggesztik, és a gyermeket más, közeli rokon vagy a gyermek- és ifjúságvédő intézet gyámsága alá helyezik. Ebben az esetben kerül sor a családpótló intézkedésekre, az átmeneti otthonban vagy a nevelőszülőnél történő elhelyezésre (Vajda, 2005, p. 256-258).

A szülők nélkül maradt gyermekek gondozásának megoldására két típusú megoldás létezik: a helyettes szülő (nevelőszülő, pótszülő, hivatásos szülő), valamint az intézeti jellegű nevelés. Az intézeti nevelés legnagyobb kihívása, hogy a valamilyen okból családdal nem rendelkező gyermekek számára az átlagos családi helyzet teljes globalitását kellene, hogy nyújtsa. Még nehezebb a feladat, ha a gyerek korábban veszélyeztető vagy bántalmazó családban nevelkedett, ilyen esetekben személyes és érzelmi alternatívát kellene nyújtani. Ezek a feltételek azonban nem teremthetők meg csak anyagi eszközökkel, és nincs olyan szervezeti forma sem, amely garantálhatná a megoldásukat (Vajda, 2005, p. 274-277).

2023-ban a szakellátásban részesülő kiskorúak száma 21 428 fő, a 18 éves és annál idősebbek száma 2387 fő volt (KSH, 2023). A 18 éves és annál idősebbek csoportjának száma a szakellátásban 2010 óta csökkenőben van, az utógondozói ellátásra befogadott fiatalok száma csökken, míg 2010-ben összesen 608 fiatal igényelt utógondozói ellátást, ez a szám 2022-ben már mindössze 401 fő volt (KSH, 2023). A gyermekotthonokban ellátott gyermekek és fiatalok száma 2022-ben összesen 6886 fő volt, nevelőszülőknél elhelyezettek száma ezzel szemben

jelentősen magasabb: 16 049 fő (KSH, 2023). A nevelőszülőknél elhelyezett gyerekek és fiatalok száma ugyan az évek során jelentősen növekedett, ezzel szemben a nevelőszülők száma évről évre stagnál. A 4 vagy annál több gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló gyermeket nevelő nevelőszülő száma jelentősen nőtt az utóbbi évek alatt- vagyis az egy nevelőszülőre eső gyermekek száma növekszik (KSH, 2023).

A gyermekotthonok feladatai többek között az otthon nyújtása az állami gondoskodásra szoruló gyermekeknek, biztosítani kell a gyermekek testi, értelmi, erkölcsi és szellemi fejlődését, illetve segítenie a gyermek és családja közötti kapcsolat rendezését, a minél előbbi családba való visszahelyezést. Ezek mellett még gondoskodik az otthonban élő fiatalok pályaválasztásának előkészítéséről és sikerességéről, az önálló életre való felkészítésről és az utógondozásról (Rákó, 2014, p. 54-57).

A gyermekvédelmi törvény bevezette az utógondozói ellátást, ugyanis 1997 előtt nem volt utógondozásra lehetőség: a kikerült fiatalokat pártfogók segítették a társadalmi beilleszkedésben. Az utógondozói ellátás szükségességét az a tapasztalat alapozta meg, hogy a fiatalok az intézményi közegből, ellátásból kikerülve nem tudtak beilleszkedni a társadalomba. Ennek a jelenségnek az egyik oka, hogy az iskolázottságuk vagy nem volt megfelelő, vagy nem tudták a nagykorúság eléréséig befejezni tanulmányaikat, alacsony képzettségük a munkába állás lehetőségét csökkentette. A gyermekvédelem az utógondozói otthonok létrehozásával igyekezett ezen segíteni, hogy elősegítsék a fiatal felnőtt sikeres társadalmi beilleszkedését (Rákó, 2014).

Utógondozói otthonról beszélhetünk, ha a gyermekotthon kizárólag a felnőttek teljes körű utógondozói ellátását biztosítja. Az utógondozói ellátás, és az ezen keresztül történő társadalmi beilleszkedés sikerét befolyásoló tényezők: a fiatal felnőtt személyisége, meglévő belső erőforrásai, a családi háttér és a családdal történő kapcsolattartás, a szakellátásban eltöltött idő hossza, illetve esetlegesen az ez idő alatt szerzett mentális sérülések. Ezek mellett a társadalmi integrációt befolyásolja a gondozási idő alatt kiépített kapcsolatok, szocializáció és az iskolázottság (Rákó, 2014, p. 61-71).

A szakellátásban élő gyermekek legnépesebb korcsoportja a 15–17 éveseké, a legidősebb és a legfiatalabb (0–3 éves) gyerekeknek a száma 2010 óta egyaránt jelentősen nőtt. Az intézményi férőhelyek csökkennek, ezzel párhuzamosan pedig egyre több gyermek került családi alapú ellátásba (Darvas et al., 2016).

Babusik (2010) kutatása alapján a nevelőszülők csaknem fele hátrányos helyzetű régiók kistépelésein él. Az ország legfejletlenebb régióiban a nevelőszülők 35 százaléka él. Ezeknek a településeknek a közintézményekkel, közszolgáltatásokkal való ellátottsága, az infrastruktúrája kedvezőtlen. A gyermekek iskolai pályafutásának adatai és jövőképe a szegénységben élő gyermeknépességhez hasonló (Babusik, 2010).

II. A SZOCIALIZÁCIÓ

Ebben a fejezetben áttekintem a szocializáció alapvető fogalmát és a szocializációs közegek szerepét, majd kitérek a szegénység szocializációra gyakorolt hatására, és bemutatom a gyermekvédelmi intézmények speciális szerepét.

A szocializáció fogalmát több definícióval is meghatározhatjuk, azonban ezekben a meghatározásokban közös, hogy a szocializáció nem más, mint az a folyamat, amely során az egyén társadalmi lényé válik. Giddens a szocializáció folyamatát a következőképpen határozta meg: *„A szocializáció az a folyamat, amelynek során a tehetetlen csecsemő fokozatosan öntudattal bíró és értelmes személyiséggé válik, aki feltalálja magát abban a kultúrában, amelybe beleszületett.”* (Giddens, 2008, p.141) Az egyén cselekvéseit, tetteit a társadalmi normához és értékekhez igyekszik alakítani, ezekhez próbál alkalmazkodni. A társadalmi normák háttérében az értékek állnak. A társadalom tagjai a gyermekkori szocializációjuk során sajátítják el és internalizálják, vagyis teszik belsővé az adott kultúra értékeit és normáit (Andorka, 2006). A meghatározott normákkal a társadalom többsége egyetért, azonban ezek kultúránként nagymértékben eltérőek lehet.

A szocializáció folyamata a szocializációs közegekben történik. Szocializációs közegeknek tekintjük azokat a társadalmi helyzeteket, amelyekben a szocializáció alapvető folyamatai történnek. Giddens megkülönbözteti a szocializáció szakaszait. A kulturális tanulás legintenzívebb időszaka csecsemő- és kisgyermekkorban zajlik, ez az elsődleges szocializáció. A gyermek ilyenkor sajátítja el a nyelvet és azokat a nélkülözhetetlen viselkedésmintákat, amelyek a későbbiekben a tanulás alapját alkotják. A szocializáció ezen szakaszának a fő szocializációs közege a család. A másodlagos szocializációra a gyermekkor későbbi részében, az érett korig kerül sor, amikor a család feladatait más szocializációs közegek veszik át: az iskola, a kortárs csoportok, a szervezetek, a tömegkommunikációs eszközök és végül a munkahely lesz az egyént befolyásoló szocializáló közeg (Giddens, 2008, p. 143).

A család az egyik legfontosabb szocializációs színtér, amely olyan funkciókkal rendelkezik, ami hozzájárul az egyén sikeres szocializációjához. A család egyszerre lát el gazdasági funkciót a megélhetés, a mobilitási és kommunikációs lehetőségek biztosításával, reprodukciós funkciót a gyermekekről történő materiális gondoskodással, valamint a fejlődéshez és a szocializációhoz szükséges feltételek biztosításával, illetve segítő-, támogatófunkciót is ellát. Mindezek mellett a családnak fontos funkciója van az identitás és az életfilozófia kialakításának szempontjából,

a szülők élethez történő hozzáállása, értékválasztása maradandó hatást gyakorol a gyermekekre (Kósa, 2005, p. 88-92).

A társadalom folyamatos és szabályozott fennmaradásához a szocializáció folyamata szükséges és alapvető. Kósa szerint a szocializáció folyamata akkor tekinthető sikeresnek, ha a felnőttkori viselkedés az adott kulturális közegben elfogadott. *„Az egyén a társadalom nézőpontjából akkor tekinthető szocializáltnak, ha az alapvetően úgy gondolkodik, érez, vélekedik és cselekszik, ahogyan azt az adott közösség egy vele azonos életkorú, nemű és társadalmi státusú egyéntől elvárja.”* (Kósa, 2005, p.15)

Az egyénektől az adott kultúra a helyesnek tartott viselkedéssel megkövetel egy bizonyos fokú konformitást, ennek mértéke az egyes csoportokon belül, valamint egyénenként is változó. Az eltérő, deviáns magatartásokat többnyire összefüggésbe hozzák a sikertelen szocializációval. A szocializáció akkor tekinthető sikertelennek, ha az elvárt normák közvetítése és elsajátítása nem elégséges módon történik, vagy a normaközvetítésben alapvető mintát adó stabil közeg hiányzik. Ilyen eset lehet például az elsődleges gondozók, a család hiánya. A szocializáció nem elemezhető és nem érthető meg a gyermeket övező szociális, kulturális és történelmi kontextus nélkül (Kósa, 2005, p. 11-15).

II. 1. A SZEGÉNYSÉG

Egy adott kulturális modell magyarázatot ad az adott embercsoport számára környezetének eseményeire vagy annak részleteire, irányítja az egyén elvárásait és cselekedeteit. Az egyének fejlődésében a kultúra irányt ad, azonban az individuumok cselekedetei is változtatják a kultúra előzetes formáit, új normákat alakítanak ki. A kulturális modell alakítja, szervezi az adott embercsoport helyzetekre és eseményekre vonatkozó ismereteit, az élet különböző területein zajló történésekre adott reakciók, magyarázatok és hiedelmek rendszerét (Vajda, 2005).

A kulturális modellek az egymástól messzebb élő kultúrák közt is különbségeket mutatnak, ezek mellett azonban a pluralista társadalmak különböző rétegei, a faji, etnikai és egyéb kisebbségi csoportok is saját kulturális modellel rendelkeznek. Saját értelmezésük van az adott társadalom, kultúra működésére és a rendszeren belül saját helyükre vonatkozóan. A kulturális modellek mindegyike a saját és a szűkebb környezet által átörökített tapasztalatok és megélt események alapján szerveződött. Ezek a különbségek egy adott társadalmon belül magyarázatot adhatnak a kisebbségi csoportok sajátosságára is, illetve magyarázatot adhatnak a kisebbségek

iskolai beilleszkedésben és teljesítményben mutatott különbségekre és problémáira is (Ogbu, 1981, 1990; idézi Kósa, 2005, p 22-23).

A szegénység strukturális megközelítése szerint a marginális helyzet kialakulása a társadalmi egyenlőtlenség megnyilvánulása. A marginális csoportok jellemzői az életmód és más sajátosságok, szituatív válaszok, valamint az egzisztenciális nehézségek, amiket a kiláthatatlanság idéz elő. Ezek jellegzetességei, hogy átmeneti reakciók, nem válnak az egyéni viselkedés meghatározó részévé, de később bekerülhetnek a kultúrába (Valentine, 1968; idézi Vajda, 2005, p. 110).

Gersten (1993) felhívja a figyelmet a szegénység gyermek fejlődésére gyakorolt hatásaira. A gyermekszám fordítottan arányos az életszínvonallal, amerikai kutatások szerint a fekete és fehér szegény családoknak hasonlóan sok a gyermekük, ez hazai, roma és nem-roma viszonylatban is igazolódik (Kemény, 1972). A marginális helyzetben élő anyák között jelentősen több az egyedülálló, fiatalos és az alacsonyabb az iskolai végzettségű. A nélkülözők a statisztikai átlagnál jelentősen nagyobb arányban élnek rossz, egészségtelen lakáskörülmények között és végeznek egészségre káros munkát. Az anyagi nehézségek következtében a gyerekeknél gyakori az intézetben nevelkedés (Gersten, 1993).

Fontos kérdés, hogy a szülői szegénység milyen mértékben határozza meg generációkon keresztül az egyén életét. A deprivált helyzetek átörökítése nem csupán a családtól függ, az adott gazdasági-társadalmi feltételek szintén befolyásoló erők a társadalom perifériáin élők arányában. Megfigyelhető, hogy Európa egyes részei és az országok bizonyos területei évszázadok óta rosszabb helyzetben vannak. A tradicionálisan szegény területekhez sorolható Magyarországon a Nyírség, Szabolcs-Szatmár vagy Dél-Somogy (Vajda, 2005, p 114-115). Az ország északi és keleti vidékén az országos arányuknál nagyobb arányban romák éltek, ez az a terület, amelyet a gazdasági válság és munkanélküliség a kilencvenes években fokozottan érintett (Dupcsik, 2008).

Ez a folyamatosság megfigyelhető az etnikai kisebbségek esetében is. Ezt gyakran az etnikum, jelen esetben a magyar cigányok tehetetlenségével vagy az erőfeszítés hiányával hozzák összefüggésbe. Azonban, ha beszélhetünk is egy etnikum jellegzetes mentalitásról, minden esetben nyomon követhetőek azok a társadalmi tapasztalatok, amelyek kialakulásukhoz vezettek (Vajda, 2005, p. 114-115). Magyarországon a szegénység és roma etnicitás egymással szorosan összekapcsolódó, de egymást mégsem teljesen lefedő kategóriákként jelentkeznek, a magyar szegények és a romák közötti választóvonal halvány (Ladányi-Kemény, 2002). Tátrai

(2022) elemzése szerint legmagasabb szegénységi, illetve deprivációs rátát mutató járásai az ország keleti, északkeleti határmenti területein helyezkednek el, ahol a roma népesség aránya is kiemelkedően magas.

A közvélekedésben gyakori az a nézőpont, amely a szegényeket hibáztatja a nehezebb boldogulásukért, azonban számos vizsgálat kimutatta, hogy az irracionálisnak és felelőtlennek tűnő viselkedési és gondolkodási minták kialakulása a szegénység következménye, nem pedig az oka (Husz, 2015). A tartós szegénységnek pszichológiai következményei közé tartozik a krónikus stressz jelensége, amely a kockázatkerülő magatartásért és a rövid távú gondolkodásért felelős (Haushofer-Fehr, 2014), illetve a stresszel járó szorongás növeli addikciók és mentális betegségek előfordulását is (WHO, 2011). Husz (2015) felhívja a figyelmet arra, hogy a gyermekkori szocializáció szempontjából hátrányban vannak a szegénységben, különösen pedig a mélyszegénységben felnövő gyerekek, mivel kisebb eséllyel találkoznak a felnőttkori sikeres beilleszkedéshez szükséges probléma-megoldási, viselkedési mintákkal (p. 5-6).

Az oktatásnak jelentős szerepe van a szegénység kezelésében. Az egyik legfontosabb szegénységikockázat-növelő tényező a rossz munkaerőpiaci helyzet, az alacsonyan iskolázottak körében a tartós munkanélküliek aránya az országos átlag közel négyszerese. (Scharle, 2014). Magyarországon az oktatásból való kiesést nagy mértékben befolyásolja a családi háttér: a szülők anyagi helyzete és/vagy iskolázottsága (OECD, 2013), tehát az iskola intézménye nem képes a hátránykompenzáló funkciót ellátni, ami hozzájárul a szegénység újratermelődéséhez. Ez különösen igaz a mélyszegénységben élők esetében, ahol a pedagógusoknak komplex hátrányokkal érkező tanulókkal kell dolgozniuk. Ezeknek a problémáknak a kezelésére az iskolák jelentős része nem rendelkezik megfelelő eszközökkel, pedagógiai módszerekkel, ilyen esetekben a hátrányos környezetből érkező, többségében roma tanulókat elkülönítik, iskolán belüli vagy iskolák közötti szegregáció jön létre (Husz, 2015, p. 7-10).

A roma tanulók teljesítményét a nyelvi hátrány is befolyásolja, ez a hátrány az eltérő nyelvi, etnikai, szociokulturális másságból adódik, és magyarázó tényezője lehet a roma gyerekek alacsonyabb iskolai teljesítményének, lemaradásának és lemorzsolódásuknak. A roma gyerekek iskolai nehézségeinek jelentős része nyelvi eredetű, és ez az iskola által elvárt normához képest hiánynak értelmezett nyelvi hátrány az élet más területén is hátrányokat okoz, társadalmi esélytelenséggé válik. *„Az a mindennapi tapasztalat, amely szerint a cigányság legnagyobb része „szükségképpen” beszél és ért magyarul, netán kizárólag vagy túlnyomórészt magyarul*

beszél, nem számol a nyelvi szocializáció jellegzetességeivel, a kétnyelvű fejlődés szabályszerűségeivel, a sikeres tanulás, iskolai előmenetel, valamint az első nyelvi kognitív készségek összefüggésével.” (Bartha, 2015, p.34)

Kende (2013) kutatásában a pedagógusok roma gyerekekkel kapcsolatos percepcióit vizsgálja. Az interjúkból kiderül, hogy habár nem explicit módon jelenik meg, azonban a megbélyegző kifejezésekből, gesztusokból és az averzív hozzáállásból tetten érhetőek az előítéletek és fenntartják a másság negatívan megélhető érzését, ez pedig megpecsételi a roma diákok iskolai eredményeit és későbbi életüket.

Az iskolai életút sikertelenségét több tényező alakítja együttesen, amelyek közül a roma származás, a szocioökonómiai státusz és az ezekből következő nyelvi, kulturális és szocializációs eltérések különösen meghatározóak (Széll, 2018). Ezek mellett még fontos kiemelni, hogy a saját családban, a nevelőszülőknél, illetve a gyermekotthonban élő gyerekek iskolai eredményeiben is különösen nagy eltérések mutatkoznak. A saját családban nevelkedő gyermekek iskolai teljesítménye jobb, mint a nevelőszülőknél élőké, és lényegesen jobb, mint a gyermekotthonban nevelkedőké (Farkas at al., 2014).

Az anyagi nehézségek okán történő kiemelés a hatályos gyermekvédelmi jogszabály értelmében tiltva van. Azonban Homoki (2014) kutatása során a gyermekvédelmi rendszerbe került gyerekek esetében azoknak az aránya, akik úgy érzik, hogy a rossz anyagi körülményeik miatt kerültek be a rendszerbe magas volt (Homoki, 2014). Neményi Mária és Messing Vera (2007) vizsgálatuk során eltéréseket mutattak ki az országban a szakellátási rendszerbe kerülő gyermekek esetében. Észak-Alföldön jellemzően a szociális hátrányokkal küzdő családok gyermekei kerülnek be a rendszerbe, ebben a régióban a bekerülési okok között meghatározó a szülők szegénysége (Neményi-Messing, 2007). A 2017-es ombudsmani vizsgálat megállapította, hogy az anyagi okból történő kiemelések nem csökkennek, minden harmadik gyermeket anyagi helyzet miatt emelnek ki családjukból (AJBH, 2017).

II. 2. GYERMEKVÉDELMI INTÉZMÉNYEK MINT SZOCIALIZÁCIÓS KÖZEG

A gyermekvédelmi intézményeket, a gyermekotthonokat, lakásotthonokat egy sajátos szocializációs színtérnek tekinthetjük. Az intézmények próbálják megoldani a család funkcióinak helyettesítését, lehetőséget adnak a kortárskapcsolatok kialakítására, így egyszerre több szocializációs színtér feladatát látják el (Kósa-Vajda, 2005; Nagy, 2013).

Az öröklődés mellett a környezeti hatások személyiségformáló hatása akkor bír különösen nagy fontossággal, amikor a felnevelkedés közege nem optimális. Az állami gondozásba vétel szükségessé válik, ha a család képtelen megfelelően ellátni a szocializációs funkcióit. Azonban ez kikerülhetetlen módon együtt jár a személyiségfejlődés sérülésével, a családi közeg pótolhatatlansága miatt az intézetekben élő gyerekek jelentős hátrányból indulnak (Andorka, 2006). Az állami gondozott gyermekek gyakran olyan szociokulturális háttérrel rendelkező családokból érkeznek, melyek hatása rossz irányba viheti a szocializációt (Berta-Csabai, 2014). Gyakori az elhanyagoltság, az erőszakos vagy széthullott családi közeg, a deviancia vagy a szegénység, ezzel pedig sérült gyermekek kerülnek be egy olyan közösségbe, amely hozzájárulhat a problémák tovább mélyítéséhez. (Vidra–Szabó, 2001; Herczog, 2007).

A gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedő gyermek szocializációja eltér egy átlagos családban élő gyermekétől, mivel az életében több szereplőhöz kell alkalmazkodnia: a nevelők, a gyámok és gyermekfelügyelők, akik mind szülőhelyettesítő feladatot látnak el. A család légkörét és mintáját hivatottak biztosítani a különböző intézmények (gyermekotthonok, lakásotthonok), az intézményben élő gyermekek közössége és az intézmény struktúrájában dolgozók, illetve az iskola tanárok, valamint diáktársak, akik a gyermek életében további szereplőket jelentenek (Titz et al., 2023).

Az intézmények átveszik a család némely funkcióját, de a családi szerepek hiányoznak. A nevelők és gondozók a másodlagos szocializáció eszközeivel nevelik a gyermekeket, melyhez hozzákapcsolódik a bent élő többi fiatal indirekt szocializációs hatása (Varga, 2008). Az elsődleges és másodlagos szocializáció összemosódásából kialakuló szocializációs folyamat az értékek és normák elsajátításában speciális helyzetet teremt. Ennek a szocializációs folyamatnak az eredményeként jön létre olyan érték és normatudat, amelyből elsősorban a stabilitás hiányzik. A hozott értékek és a gyermekotthon által képviselt normák kettős értéktudathoz vezethetnek a gyermekvédelmi gondozottak körében. Az értékzavar korrigálása nehéz feladat és ez gyakran társulhat deviáns magatartásformákkal, a rendszer feladata, hogy az otthonról hozott minták helyett egy stabil, ugyanakkor rugalmas nevelési mintát közvetítsen, amiben érvényesül az individualizált szemlélet (Haász-Viczina, 2022).

Az intézeti nevelkedés az egyes korosztályokat más-más szempontból veszélyezteti. Az állami gondozásba vétel minél fiatalabb korban történik meg, annál negatívabb hatást gyakorol a fejlődő személyiségre. Zilberstein megállapítja, hogy tartós gyermekvédelmi gondozásban nevelkedett gyerekeknél a kötődési zavar megjelenése szinte állandó. A gyerekek nem tudnak

megfelelő személyes kapcsolatot kialakítani a gondozókkal, ennek következményeképp vagy válogatás nélkül törekednek kötődni másokhoz, vagy hiányzik belőlük az igény az érzelmi elköteleződésre. Az utóbbi esetben a gyerekek képtelenek másokkal bizalmon alapuló kapcsolatokat kialakítani a felnőttekkel, kortársaikkal (Zilberstein, 2006). A gyerekeknek nem sok lehetőségük van a tudatos választásra, így nem alakul ki az egyéni ízlés. Kevés lehetőségük van a saját akaratak érvényesítésére, beleolvadnak a csoportba, aminek következtében azonban önállótlaná és passzívvá válhatnak (Hermann, 1970).

A gyermekvédelmi gondozásban élő gyerekek tanulmányi szempontból is más helyzetben vannak. Az intézeti nevelésbe kerülő gyerekek és fiatalok alapvetően hátrányos helyzetei növelik a tanulási problémák megjelenésének valószínűségét. Az intézetben nevelkedett gyerekek alkalmazkodási jellemzői nem megfelelőek: feladattudatuk hiányos, önállótlanok, alacsony az önbizalmuk, ezáltal az iskolai követelményeket is nehezebben teljesítik (Berta-Csabai, 2014). A gondozottak tanulmányaiban az egyik legjelentősebb nehezítő tényező a család háttéré, amely az esetek többségében nem tud olyan mértékű kulturális tőkét átadni a gyerekeknek, amely az iskolában történő helytálláshoz szükséges. A kulturális tőke a társadalom többsége által elfogadott és elvárt viselkedésmódokat, értékeket foglalja magában, melyek hatással vannak az egyén készségeire, nyelvhasználatára, attitűdjeire. Az iskola a kulturális tőke hiányával nehezen teljesíthető és nem is ad lehetőséget annak pótlására (Rákó, 2010, p. 20). A gyermekvédelmi intézményekben nevelkedett egyének a kulturális tőkéjük alapján a társadalom alsó 10 százalékában helyezkednek el, ezzel pedig marginalizálódásuknak a lehetősége különösen nagy (Varga, 2008).

A gyermekvédelmi rendszerben nevelkedő fiatalok speciális helyzetben vannak. Az intézményeknek az intézmények feladatai között van többek között a gyermekek önálló életre való felkészítése is, amit részben az életmódminták adásával valósítanak meg (Domszky, 1999). Kiemelt szerep jut a nevelőknek a mintaadásban, mivel ők maguk a minta a gyerekek számára. A családi háttér mellett az iskola és az iskolai közösség játszik jelentős szerepet a társadalomba való sikeres beilleszkedésben és hatással van a szocializációs folyamatra (N. Kollár, 2004; Vajda, 2005). Az iskolai közösség e mellett befolyásolja az oktatás, nevelés eredményességét is (Mészáros, 2004).

Az gyermekvédelmi gondozott gyerekek életútja, boldogulása a szakellátásból való kilépés után mindig nagyon nehéz volt. Ennek ellensúlyozására hozták létre az utógondozói ellátást, ahol 24 éves korukig élhetnek a fiatalok. Azonban ezzel sok esetben az önálló élet elkezdésének

problémája kitolódik, nem pedig megoldódik (Berta-Csabai, 2014). A szűkebb és tágabb szociális környezetnek a jövőorientáció alakulásában kiemelkedő szerepe van. A szakellátásból kikerülő fiatalok nehezen tudnak segítség nélkül megbirkózni a felnőtt szereppel (Deák, 2019). A bizonytalan és negatív jövőkép, valamint az elégedetlenség és alacsony önértékelés kockázati tényező a szerhasználat és a deviáns magatartásformák megjelenésének szempontjából (Brunstein, 1993). Az állami gondozás intézményeit elhagyó fiatalok beilleszkedési problémái között vannak a lakhatáshoz, lakáshoz jutás nehézsége, a munkavállalás nehézségei, ami mögött az állami gondozottakkal szembeni előítéletek húzódnak meg, továbbá a hiányos pénzügyi ismeretek (Szikulai, 2004).

Murányi (2000) vizsgálata a nevelőotthonban¹ élő fiatalok jövőképével foglalkozik. A felmérés alapján általánosságban a fiúk, illetve a családjukkal több időt töltött fiatalok pesszimistábbak a jövőbeni munka, családalapítás, egzisztenciális helyzetre vonatkozó terveikben. Az otthonban több időt töltött fiatalok család és gyerekvállalás vágya nagyobb arányban jelent meg. Az alkohol- és drogfogyasztás negatívan kapcsolódott a jövőbeni gyermekvállalás vágyához (Murányi, 2000).

Az intézetben nevelkedett gyermekek lemaradása a szociális kapcsolatokban jelentősen megmutatkozik: elmaradnak az életkoruk alapján elvárható társas kapcsolatokról, a kapcsolataikat a hiányosság, ambivalencia jellemzi. Ez hosszútávú hatást gyakorol a szociális kapcsolatokra: intézetben nevelkedett nők esetén gyakori, hogy gyermekükhöz nem képesek megfelelően kötődni, mivel nem tanulták meg az egészséges érzelmi viszonyuláshoz feltételeit (Zilberstein, 2006).

A gyermekvédelmi szakellátásban fellelhető erőteljes fluktuáció miatt a személyes kapcsolatok, a biztonságot adó bizalmi légkör és stabilitás kialakítása a gondozott gyerekek számára nehéz, ezt pedig az időnként előforduló gondozási hely változtatások sem segítik elő. Ezeknek az alapoknak a hiánya a gyermekek számára bizonytalanságot, bizalmatlanságot jelent. A szakellátásban élő gyerekek többsége zárkózott, bizalmatlan, több időnek kell eltelnie ahhoz, hogy nyisson a szakember felé, akár nevelőszülőről, gyermekotthoni nevelőről vagy gyermekfelügyelőről legyen szó. Mire kialakulhatna a feltétel nélküli bizalom, a gyermeknek gyakran újra át kell élnie az elhagyatottság érzését (Varga, 2008).

Hanák (1978) tanulmányában megállapítja, hogy szegénységhez hasonlóan, az állami gondozotti lét újratermelődéssel jellemezhető. Az intézetben nevelkedett gyermekek

¹ ma már gyermekotthon

szocializációja sérül, családalapításukkor gyakran tapasztalható, hogy gyermekeiket állami gondozásba adják, vagy a veszélyeztetett helyzet jelenléte miatt kerülnek gyermekeik gondozásba. A veszélyeztetett helyzetű gyermekek mögött álló szociális és családi háttér, az állami gondozáshoz vezető okok halmozottsága a társadalmi eredetről és jellegről tanúskodik. A makro- és mikrotársadalmi folyamatok, jelenségek, tendenciák közvetlenül vagy közvetve szerepet játszanak a család diszfunkcionális működésében. Hanák mintájába került gyerekek esetében a veszélyeztetettséghez, az állami gondozásba vétel mögött meghúzódó okok mindegyike eredetében vagy társadalmi hatásában szociális jellegű volt. A gyerekek veszélyeztetettsége nemcsak jelentőségében, fontosságában, hanem az azt előidéző körülmények, tényezők, okok tekintetében is elsődlegesen társadalmi kérdés (Hanák, 1978).

III. A MAGYARORSZÁGI ROMÁK

Magyarország legnagyobb kisebbségi csoportja a cigánység. A KSH 2022-es népszámlálási adatai szerint több mint 200 ezer roma nemzetiségű él az országban. Ez a szám a 2011-es adatfelvételhez képest alacsonyabb, azonban még mindig 1 millió felett van azok száma, akik inkább nem adnak választ a nemzetiségi hovatartozásra. A magyarországi romáknak az élet minden területén szembe kell nézniük az előítéletekkel (ERRC, 2011).

Az Európai Roma Jogok Központja (2007) kutatása a romák munkaerő-piaci helyzetét vizsgálva megállapította, hogy a helyi roma közösségeket érintő diszkrimináció miatt a magyarországi romák meghatározó része tartósan munkanélküli, ezt pedig tovább súlyosbítja a munkáltatók romákkal szembeni diszkriminációja. A romák egészségügyi helyzetének jellemzője, hogy nehézkes az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés, ami különösen a szegregált vagy gazdaságilag hátrányos helyzetű területek roma lakosságát érinti. Az oktatásban megnőtt azoknak a roma gyermekeknek a száma, akik nem élveznek egyenlő esélyeket az oktatásban, valamint az iskolai szegregáció jelentős mértékben hozzájárul a romák és nem-romák közti egyenlőtlenséghez (ERRC, 2007).

II.1. ROMÁKKAL SZEMBENI ELŐÍTÉLETEK MAGYARORSZÁGON

A társadalom kultúrájába a sztereotípiák, az előítéletek és a diszkriminációs viselkedés mélyen be vannak ágyazva, melyet a szocializáció útján sajátít el az egyén, tehát nem természetből adódóak, hanem tanult viselkedésformák (Allport, 1977; Andorka, 2006).

A magyarországi romák a kulturális, az etnikai, valamint a gazdasági szintérben is a társadalom előítéleteivel és a diszkrimináció formáival találkoznak (Csepeli et al., 1998) .

Váradai (2014) a romákkal szembeni előítéletek kialakulásáról és mértékéről tizenévesek körében végzett vizsgálatot, melynek eredménye szerint a mai magyar társadalomban általánosan jelen lévő romaellenesség már a tizenévesek körében is elfogadott normaként jelenik meg (Váradai, 2014). Keresztes-Takács és munkatársai (2016) kutatásukban a többségi társadalom tagjainak romákkal szembeni attitűdjeit vizsgálták, megállapították, hogy a magyar lakosság inkább elutasító a romákkal szemben, és ez az elutasítás egy viszonylag homogén álláspontot jelent. A szociális dominancia erős prediktora a romákkal kapcsolatos elutasításnak, ezt a romákkal kapcsolatos negatív attitűdöt erősítik a demográfiai tényezők, a politikai orientáció, valamint a nemzeti identitás. Eredményeik Pulai (2009) kutatásával

egybecsengenek, Magyarországon közmegegyezés van a romák erőteljes elutasításában, a romaellenesség elfogadott társadalmi normának tekinthető (Pulai, 2009; Kereszteset al., 2016).

II.2. ROMA GYEREKEK A GYERMEKVÉDELEMBEN

A gyermekvédelmi szakellátásba kerülőkről nincsenek hivatalosan etnikai alapon lebontott adatok, azonban több felmérés és kutatás is roma felülreprezentáltságot mutat (Herczog, 2001; ERRC, 2007; Neményi-Messing, 2007; Rákó, 2010).

Darvas és munkatársai (2016) a Nógrád vármegyei gyermekvédelmi ellátásának vizsgálata során nagymértékű roma felülreprezentáltságot mértek. Nógrád vármegyében a szakellátásban élők 80 százaléka cigány vagy „fél cigány”. Ezt a fokú felülreprezentáltságot nem magyarázza pusztán a cigány népesség régióban jelenlévő magas aránya vagy a mélyszegénység. A jövedelmi szegénység egyértelműen szakellátásba kerülési ok, az ország leszakadó térségeiben több a kiemelés, mint a jobb helyzetű területeken. A roma lakosság sokszorosán felülreprezentált a szegénységben és a kirekesztettségben élők között, a roma gyerekek nagy része pedig anyagi okok miatt kerül ki családjából. Magyarországon a területi egyenlőtlenségek ismertek, a hátrányos helyzetű régiók leszakadása nem csökkent. Azonban megállapították, hogy a gyermekvédelmi rendszerbe bekerülés, a családból való kiemelés során az olyan körülmények és működési mechanizmusok, amelyek a roma származású gyerekek súlyos felülreprezentáltságát okozzák határozottan jelen vannak. A cigány és nem cigány családok helyzete hasonlóságot mutat, azonban a cigány családok körében a szülői elhanyagolás, veszélyeztetés jóval gyakoribb kiemelési indok a romák esetében. A szakellátásban nevelkedő roma gyerekek fiatalabb korban kerülnek ki családjukból, mint a nem roma gyerekek (Darvas, et al. 2016).

A kutatásból levonható, hogy a gyermekvédelem rendszerében létezik etnikai megkülönböztetés. A szakemberekkel készített félig strukturált interjúk alapján a vizsgálat során kiderült, hogy a romákkal szembeni előítéletesség mélyen begyökerezett, a romák, a roma lét az interjúk során „életmódként”, „felelőtlenségként”, szélsőséges esetben „élősködőként” jelent meg. Az magyarázat, amely a cigánysággal hozza összefüggésbe a kiemelést jóval gyakrabban fordul elő, mint ami a romák szegénységével kapcsolja össze a kiemelést. Tehát a roma származás jelen van, mint kiemelési ok. A válaszadók számára a kiemelés során a roma származás addig mérvadó, amíg az előítéleteiket támasztja alá, abban az esetben viszont, amikor már pozitív értéként, a szakellátásban nyújtandó többletként van szó, identitáshoz

fűződő jogokról, megszűnnek romának lenni, csak „életmódjuk” van. (Darvas et al., 2016).

Egy korábbi 2007-es ERRC kutatás a következőkre hívja fel a figyelmet: *a roma származású gyermekek nagyarányú felülreprezentáltságára a gyermekotthonokban, az etnikai identitással kapcsolatos kérdések befolyása a roma származású gyermekek örökbefogadására, és a gyermekvédelmi szakellátásban részesülő roma gyermekek aránytalanul magas számú értelmi fogyatékosá nyilvánítása.*

A roma gyermekek nagy része nő fel vér szerinti családjától távol, gyakran intézményi környezetben, megfelelő és stabil támogatási háttér nélküli kezdve felnőtt életet. Ezeknek a gyerekeknek a nagy része a kutatás eredményei szerint identitászavarral is küszködik, etnikai identitástudatuk nem fejlődik ki eléggé, mivel szülői és közösségi befolyásoktól külön nőnek fel, illetve esetlegesen elutasító viselkedésmóddal találkoznak. A roma származású dolgozók feltűnő hiánya jellemzi a gyermekvédelmi ellátást, ebből következik, hogy a nem-roma származású gyermekvédelmi szakemberek nincsenek tisztában roma ügyfeleinek körülményeivel és saját normáikat alkalmazzák. A roma származású alkalmazottak hiánya, a roma kultúra ismeretének a hiánya a gyermekvédelmi rendszerben negatívan befolyásolja a gyermekvédelmi gondoskodásban nevelkedő roma gyermekek etnikai identitásának alakulását (ERRC, 2007).

A roma származású gyermekeket kisebb valószínűséggel fogadják örökbe, mint nem-roma társaikat, ezáltal a roma gyermekek hosszabb időt töltenek az intézményi nevelés keretek között, ami szintén hozzájárul a szakellátásban jelenlévő felülreprezentáltságukhoz (ERRC, 2007). Neményi és Messing (2007) országos felmérésükben megállapították, hogy a szakellátásba került roma gyerekek nagykorúvá válásukig szinte biztosan ott is maradnak, a kapcsolattartásuk a vér szerinti szülőkkel pedig minimálisra csökken. Az örökbefogadó szülők többsége nem roma származású és ritkán vállalják a roma gyermekek örökbefogadását. Azonban, ha az örökbefogadás meg is történik a roma származású gyerekek gyakrabban kerülnek vissza nevelőszülőktől az intézményi szakellátásba. A roma származású gyerekek nagyobb valószínűséggel kerülnek be a szakellátási rendszerbe, mint nem-roma származású társaik, azonban életkoruk növekedésével a szakellátásba kerülésük esélye csökken. A gyermekvédelmi gondoskodásban élő roma származású gyermekek aránya - figyelembe véve korosztályukon belüli arányukat - kiugróan magas (ERRC, 2007).

Az ERRC (2007) által készített fókuszcsoporthoz tartozó interjúk során a megkérdezett szakemberek a roma gyermekek rendszerbeli felülreprezentáltságát nem a gyermekvédelmi rendszer hibás működésével összefüggésben, hanem külső okokkal magyarázták. A szakemberek az interjúk során nem a gyermek roma származását okolták a szakellátásba való bekerülés miatt, hanem a veszélyeztetettség és az elhanyagolás mértékét tekintik a döntőnek abban, hogy a gyermek szakellátásba kerül-e, azonban az interjúk során sokszor elhangzott, hogy a romák deviáns magatartása jelentősen hozzájárul a roma származású gyermekek szakellátásban jelenlévő felülreprezentáltságában (ERRC, 2007).

IV. KUTATÁSMÓDSZERTAN

Kutatásom célja a gyermekotthon mint egy sajátos szocializációs közeg értelmezése volt, különösen a roma gyerekek szempontjából. A témának a vizsgálatára az esettanulmány stratégiáját választottam, mivel a jelenség megfigyelését a legalkalmasabbnak annak természetes kontextusában láttam. Ennek érdekében látogattam el egy budapesti gyermekotthonba, ahol interjú készítés mellett terepmunka keretében eltöltöttem több napot. A terepkutatás természetesen megköveteli a helyszíni jelenlétet, azonban az interjúk készítését is a helyszínen végeztem, mivel kifejezetten fontosnak tartottam, hogy az otthon természetes közegében tudjak beszélni az alanyokkal. Az esettanulmány *„egy sajátos egyén, csoport intézmény vagy jelenség helyszínen történő kutatását”* jelenti (Golnhofer, 2001, p. 9).

Golnhofer (2001) értelmezésében az esettanulmány egy soktényezős folyamat, amely különböző kutatási módszerek kombinálásával valósulhat meg, és nemcsak egy módszer. Az esettanulmány maga egy kutatási stratégia, sajátos kutatás.

Kiindulási álláspontomat a korábban önkéntesként szerzett tapasztalataim, illetve a bemutatott szakirodalmak és kutatások adták. Az esettanulmányok sajátossága, hogy a helyszín, az eset függvényében a tanulmányozandó kérdések alakulhatnak (Golnhofer, 2001). A kutatás során a roma gyerekek szakellátásában jelen lévő felülreprezentáltságból, a gyermekotthonok speciális szocializációs közegéből indultam ki és a kutatás fő kérdései e témakörök köré épültek. A tanulmány végső kérdései, hogy milyen szocializációs közeget nyújtanak a gyermekotthonok, és hogyan hat közegük az ott nevelkedők szocializációjára, illetve hogyan élik meg a roma fiatalok a gyermekotthonok közegét.

A kutatás során maga az intézmény és dolgozói, illetve a volt gondozottak nem lesznek név szerint említve, az intézmény és dolgozók részvétele önkéntes volt. Az anonimitás alapfeltétele volt a kutatás elkészítésnek.

Az otthonba több alkalommal is ellátogattam, ahol részt vehettem és megismerhettem a gyerekek mindennapi rutinját, a nevelők és felügyelők munkáját. Az ott töltött idő alatt több dolgozóval és gyermekkel is beszélgettem, meg tudtam figyelni az otthon dinamikáját, működését és a szereplők viselkedését.

Összesen 6, átlagosan 40 perces interjút készítettem 5 személlyel. Két félig strukturált interjút készítettem nevelői, illetve gyermekfelügyelői pozícióban lévő dolgozóval, valamint két jelenleg utógondozotti ellátásban részesülő roma fiatallal. Az ötödik alannal két interjú

készült, dolgozói és volt ellátott szemszögből egyaránt. Esete speciálisabb volt, mivel jelenleg az otthonban nevelői státuszban végez munkát, korábban azonban az otthonban nevelkedett, a szakellátásból már kikerült. Esetében 2 interjú készült, nevelői és volt gondozott szemszögből, azonban ezeket az interjúkat nehéz lenne egymástól elkülöníteni, mivel a két nézőpont gyakran összekapcsolódott, a két interjú során gyakran visszatért, illetve utalt az első interjú során elhangzottakra.

A dolgozók esetében a szakmában eltöltött évek széles skálát töltöttek be, 4 évtől egészen 42 évig terjedt. Az utógondozottak esetében mind a három alany a vizsgált gyermekotthonban nevelkedett egészen 18 éves koráig, két alany jelenleg is utógondozói ellátást igényel, a harmadik alany nevelői pozíciót foglal el az otthonban. Az utógondozást igénybe vevő fiatalok mellett döntöttem, mivel az alanyok kiválasztása során fontos tényező volt a nagykorúság betöltöttsége, illetve úgy gondolom, hogy az utógondozói ellátás egy speciális helyzetet teremt, amelyben az egyén az éle szakaszának egy átmenetét, a gyerekkor és felnőttkor köztes állapotát éli meg. A szocializáció sikerességét a felnőttkorban lehet megállapítani, és habár az utógondozói ellátásban részesülő fiatalok jogilag felnőttnek tekinthetők, az önálló életkezdésük kitolódik. Az életük ezen szakaszának kettős állapota a szocializáció folyamatának egy olyan speciális helyzetét teremti, amelyben a gyermekotthon szocializációs közegében tanított és a ténylegesen elsajátított, vagy hozott normák keveredése megfigyelhető. Az otthonok közegében a legszorosabb kapcsolatban a nevelők és neveltek állnak, a hétköznapiakban a két szereplő kapcsolata kölcsönösen kihat a másikéra, ezért fontosnak tartottam mind a nevelői, mind a nevelt nézőpontból megvizsgálni a témát.

Az interjúk struktúrájuk tekintetében nem voltak kötöttek, félig strukturált interjúk készítése mellett döntöttem. Ennek egyik oka a téma érzékenysége volt, különösen az utógondozottak esetében ügyeltem arra, hogy az interjú egy kötetlenebb, barátságosabb beszélgetés érzetét adják, ezzel is oldva a téma nehézségét. A másik ok, hogy mindez lehetőséget adott a kérdezettekhez való alkalmazkodásra, egy-egy témába való mélyebb belemerülésre, illetve új szempontok kialakítására. Az interjúk készítése során biztosítottam az alanyokat a teljes anonimitásról és a válasz megtagadásának lehetőségéről, az utóbbival egyik résztvevő alany sem élt. Az anonimitás megőrzése érdekében nem nevezem meg sem a gyermekotthon pontos nevét, sem az interjú alanyok nevét.

Az interjúk során a nevelők és felügyelők esetében többek között kitértünk az otthon közégére, a roma gyerekek arányára, és az általuk látott okokra, a roma kultúra aspektusára, az iskolára

és problémákra, valamint az általuk látott jövőbeli kilátásokra. Az utógondozottak esetében az általuk megélt közegre, az otthonon belüli és azon kívüli kapcsolatokra, a jövőtervekre és a jelenlegi életükre vonatkoztak az interjú kérdései. Az elemzés során felhasználok a gyermekotthonról nyilvánosan fellelhető dokumentumokat és forrásokat, ezekkel bemutatva az otthon működését és programját. Az elkészített interjúk és a terepmunka során gyűjtött tapasztalatok 4-4 kategóriát rajzoltak ki, ezek alapján a kategóriák alapján elemeztem az adatokat. Az elemzés során igyekeztem objektívan bemutatni az otthon helyzetét és az esettanulmányon keresztül a magyar szakellátás, a gyermekotthonok általános helyzetét és nehézségeit szemléltetni.

V. AZ OTTHON ESETE

Az általam felkeresett budapesti gyermekotthon 3 egymástól elkülönülő apartmanból áll, ahol a jelenleg 3, korosztályok szerint bontott csoport elkülönülve működik. Az otthonról megtalálható közérdekű adatok alapján a 36 férőhellyel rendelkező gyermekotthon 2023-ban 24 gyermeket látott el. Látogatásomkor 3 csoport működött, kor szerint elkülönítve: egy 10 éves kor alatti, 10-14 éves kor közötti és 15 éves kor feletti gyerekcsoport. Az otthon eredetileg egy 300 férőhelyes fiú otthon volt, amelyet a törvényi változtatások keretében alakítottak át, hogy a családszerű ellátás biztosítása lehetséges legyen. Az otthonhoz több külső lakásotthont is hozzárendelt a fenntartó. Az otthonról a szakmai programjáról kiadott közleményben az intézményt a következő szavakkal jellemezte: *„családias, jól felszerelt, otthonos, biztosítja a társas kapcsolatokat építését, az egyéni elvonulás és pihenés feltételeit”*.

Szakmai programjuk célja a gondozott gyermekek és fiatalok önálló életre nevelése és fejlesztése, valamint megtanítani őket az önálló életvitel kialakítására, saját háztartás vezetésére és a saját sorsáért való felelősségvállalás képességére. Alapelvek közé tartozik a nyitottság elve, az együttműködés és önkéntesség elve, a személyi jogok védelme, az egyenlőség elve és a gyermekvédelmi munka minimumának elve.

V.1. Nevelők szemszöge

A nevelőkkel folytatott interjúim és beszélgetéseim során hamar kiérződött egy hierarchikus rendszer, aminek alapja a szakmában eltöltött évek és tapasztalatok voltak. A szakellátásban, kifejezetten a nevelői és gyermekfelügyelői státuszban nagy a fluktuáció, ezért is lehet nagyobb a tekintélye a pozíciót hosszabb ideje betöltő dolgozónak. Interjúalanyaim között volt a 42 éve, még pályakezdőként először gyermekfelügyelői, majd később nevelői pozícióban lévő dolgozó. Esetében különösen megfigyelhető volt a tisztelet, véleménye és meglátásai pedig mérvadóak a többi dolgozó számára, a nevelők a következőképpen vélekednek róla: *„bölcs, tőle tanultam mindent, amit most tudok”*.

A nevelők és felügyelők sűrű változása a gyerekek nézőpontjából kifejezetten nehézzé teszi az alkalmazkodást és a bizalom kiépítését. Az otthonban lakó gyerekek érzékelik és hamar megtanulják a nevelők közt jelenlévő hierarchiát, ami gyakran a következetességben, szigorban nyilvánul meg. A gyerekek megtanulják, hogy kéréseikkel, problémáikkal melyik nevelőhöz tudnak fordulni és azt is, hogy kiket érdemesebb inkább elkerülni. Kétségkívül minden

nevelőnek megadják a tiszteletet, azonban ez nem zárja ki azt, hogy a helyzetüket a maguk számára a lehető legelőnyösebb pozícióba alakítsák.

A házirend, a szabályok végig kísérik a gyermekotthonban eltöltött idejét, ezekhez szintén alkalmazkodnia szükséges. Ez azonban kihívást jelent számukra, mivel a szabályok okainak, ok-okozati összefüggéseinek a megértése nehéz. A nevelők ezt a problémát érzékelik és igyekeznek korrigálni, megtanítani és megértetni a szabályok céljait. Azonban a szabályok betartása inkább a megszegésük következményeiből adódik, nem sajátítják el az ok-okozati összefüggések mélyebb értelmét.

„Minden gyereknek az lenne a legjobb, hogyha így kis közösségben mondjuk egy lakásotthonban [nőne fel] kevés felnőtellel, hiszen annál kevesebb felnőtthez kell igazodnia neki. Gondolj bele egy ilyen gyerek, aki itt felnőtt nálunk is az legalább a 18 éves koráig körülbelül 60-70 emberhez kell igazodnia, lehet, hogy évente. (...) nyilván sokkal jobb bent lenni, mint mondjuk a híd alatt valahol vagy csövezni kelljen, de, de lakásotthon az mindig optimálisabb.” (42 éve a szakmában dolgozó nevelő)

A dolgozók egyik legnagyobb problémájának a munkaerő hiányát, illetve a fluktuációt látják. Az intézetben nevelkedő gyerekek számára az egészséges fejlődés érdekében nélkülözhetetlen a szilárd és biztonságos nyújtó nevelői kapcsolatok kialakítása, ami a vizsgált otthon esetében sem tud megvalósulni. A gyakori munkaerőcserélődés a gyerekek számára megnehezíti a biztonságot nyújtó, bizalmi kapcsolat kialakítását, valamint, mivel minden nevelőnek megvannak a sajátos nézetei, szabályrendszere a gyerekeknek megnehezíti a konzekvens környezet kialakítását. Tehát a folyamatosan változó nevelők és dolgozók mellett, hiányzik az egységes, következetes környezet.

A környezet

Egy gyermekotthon nagyban eltér egy családi otthon környezetétől, közegétől. A szakmai programban szereplő „családias” és „otthonos” jelzők megvalósítása egy gyermekotthon esetében alapvetően kihívás elé állítja a dolgozókat. A lakásotthonokkal ellentétben több gyermeket lát el, nagyobb a kapacitása, ebből adódóan a szűk családiasság feltétele alapvetően hiányzik. Emellett a pénzühiány is megnehezíti az otthonosság feltételeinek megteremtését.

Az otthon alapfelszereltségében minden megtalálható volt, azonban ezek minősége változó. Tartalékokkal nem nagyon rendelkezik az otthon: egy-egy háztartási gép elromlása, egy-egy

javítás komoly költségekkel járna, amire az otthon nincs felkészülve. Az otthonra jellemző egyfajta szedett-vedettség. A felmerülő szükségleteket, mint például a játékok, ruhák a dolgozók saját háztartásaikból biztosítják. A játékok általában hiányosak, a könyvekből feltűnően kevés volt, annak ellenére, hogy a szakmai programban külön kiemelés érdemelt a könyvtár. A gyerekek a nevelők által hozott játékokra és könyvekre azonban különösen nagy figyelemmel vigyáznak és megbecsülik őket.

Az otthonban jelenleg működik egy harmadik csoport, ahol 10 év alatti gyermekekről gondoskodnak. A csoportban egészen az 1 évesestől a 9 évesig terjed a gyerekek kora. A csoportjuk számára fenntartott apartman részben feltűnő volt a dekorációk, a színek hiánya, ami az ilyen idős korban lévő gyerekek számára fontos. A falakon elvértve egy-egy, szintén a nevelők által biztosított kép található. Az ünnepek alkalmára a nevelők igyekeznek kidíszíteni az otthont, illetve félre is raknak egy nagyobb ünnepség alkalmára. Az otthon egy nagy udvarral rendelkezik, ahol a gyerekek a délutánjaik nagy részét töltik. A játékok legtöbbször különböző adományokból van, jól felszerelt, de minőségükben eltérő. Azonban nevelők, ha tehetik, inkább a szomszédos játszótérre viszik el a gyerekeket.

„Amikor jöttem interjúra 4 éve akkor a főépületbe mentem és én azt gondoltam, hogy az szép, hogy akkor ez is milyen gyönyörű meg milyen felszerelt [az apartmanok], hát mikor azt megláttam akkor kicsit csalódtam, hogy hogy ez lehet, hogy nem olyanok (...) nagyon sok mindent javítanék (...) nekem ez így furcsa volt, hogy ez így néz ki, de az évek alatt azért fejlődött, meg a csapat is nagyon sokat hozott. (...) próbálunk nagyjából csinosítani, de hát amit nem lehet sajnos, azt nem lehet.” (4 éve a szakmában dolgozó gyermekfelügyelő)

Az otthon felszereltsége nem mutat eltéréseket egy átlagos otthonétól, a nevelők több szakellátási intézményben is hasonló körülményeket tapasztaltak.

Az otthonban nehézséget jelent a személyes tér kialakítása. A szobák 2-3 férőhelyesek, magánszféra kialakítására alkalmatlan. Ez különösen a többségben lévő idősebb korosztály esetében okoz problémát és frusztrációt. A lakók számára az elvonulás, egyedüllét biztosítása lehetetlen, hiába hatalmas az igény rá. A bentlakók körében gyakori a frusztráció és a dühkitörések, aminek kárát gyakran a berendezések látják. Ezek javítására nem nagyon van lehetőség.

Értékek

A nevelők a bentlakók életében különösen nagy hatással bírnak az átadott értékek és normák szerepében. Az otthonban szerzett tapasztalatok és értékek végig kísérik a kikerült egyének életét, azonban ennek mértéke erősen függ a gyermekotthonban töltött évek számától. Azoknak a gyerekeknek az esetében, akik hosszabb időt töltenek el, vagy esetleg születésüktől fogva szakellátásban gondoskodnak róluk, az otthonok szocializációs közege, a nevelők nagyobb mértékben gyakorolnak hatást életükre, ellenben a pár évet, idősebb korban bekerült fiatalok esetében, akiket a nevelők úgy jellemeztek, hogy „megőrzésre” kerültek be, a viselkedésükre, attitűdjeikre nem tudnak hatást gyakorolni, a korábbi szocializációs hatások, tapasztalatok és elsajátított értékek a mérvadók. A család szerepének kiesésével a gondozottak számára a nevelők veszik át az érték közvetítő szerepet. A szakellátásba vett gyermek számára azonban a legnagyobb kihívás, hogy önmagát értékesnek lássa. Az otthonba került gyerekek legnagyobb feladata az elhagyással, „eldobással” való megküzdés. Az otthonban dolgozik pszichológus munkatárs, azonban elérhetősége a leterheltség következtében nehéz. A legeredményesebb hatást egyéni beszélgetésekkel, terápiával lehetne elérni, ennek kivitelezése azonban nincs lehetőség.

A nevelők elsődlegesen feladatuknak az önértékelés felépítését látják. A gyerekek önképe bizonytalan és sérült, a nevelőknek folyamatos visszacsatolást és megerősítést kell adniuk teljesítményükről. Gyakori, hogy kiemelésükért a gyerekek saját magukat hibáztatják, önértékelésük alacsony. A családjukkal való kapcsolattartás az idősebb korosztály felé haladva csökken. A fiatalabbak esetében gyakoribb a szülői látogatás, azonban ez egy idő után elmaradozik, az idősebbek esetében jellemzően teljesen elmarad a családdal való kapcsolattartás. A bentlakó gyerekek többsége számára a család szerepét, a meghallgatást és megértést, az elfogadást a nevelők nyújtják.

Az iskola szocializációs hatása, a tanulás színtere meghatározó szerepet tölt be a gyerekek életében, azonban az otthonban lakó gyerekek számára az iskolába járás, az oktatásban való részvétel kihívásokkal teli. Az iskola szerepe az otthonban nevelkedő gyermekek körében korosztályonként erősen eltérő, teljesítményük azonban összességében alacsonyabbnak mondható, hasonlóan Farkas és munkatársai (2014) kutatásában megállapítottakhoz, a gyermekotthonban élő fiatalok iskolai teljesítménye alacsonyabb. A fiatalabb gyerekeket a nevelők kísérik és hozzák is el a körzethez tartozó iskolából. A fiatalabb, még tanköteles gyermekek esetében az iskola, a tanulás fontos tényező, esetükben központi szerepet tölt be mindennapjaikban a tanulás, képességeik és teljesítményük változó. A nevelők bevonása, a

tanuláshoz való segítség kérése a fiatalabb, alsós korosztályra jellemző, az idősebb gyerekek esetében az önálló tanulás van jelen, amelyben egy-egy iskolai barátság nagy motiválóerővel hat. Az iskolai környezetben a legnagyobb kihívást számukra nem a tanulás, hanem a megbélyegzés jelenti.

„A körzetes iskolában integráltan oktatják őket, (...) sajnos elég csak egy annyit mondania a nem intézményben nevelkedő gyermeknek, hogy te hülye kóteres és másnap már nem akar menni iskolába. Tehát pontosan emiatt a megbélyegzés miatt. Ettől nagyon tartanak is, elmegy iskolába akkor már úgy van vele, hogy ne mondja már meg hogy én intézetis vagyok, mondja azt, hogy maga az apám.” (42 éve a szakmában dolgozó nevelő)

Az otthonban lakó gyerekek iskolához való hozzáállását osztálytársaikhoz fűződő viszonyuk erősen meghatározza. Egy-egy kialakított barátság felfelé húzó erő is lehet, azonban nagyon gyakori az kiközösítés és a megbélyegzés, ami ellen mind az otthonban lakók, mind a nevelők próbálnak védekezni. A gyerekek szégyellik, hogy otthonban laknak, ezt titkolni próbálják. A nevelők és az oktató tanárok kölcsönösen próbálják segíteni a gyermek életét, igyekeznek ők is elrejtetni és titokként kezelni az iskolában az otthonban élés tényét.

Az idősebb korosztály számára az iskolába járás hiánya okozza a legfőbb problémát. A tankötelezettségnél tovább nem gyakori az iskolában maradás, de a legtöbb esetben a tankötelezettség ténye sem elég motiváló erő a tanulmányok folytatására. Sok gyermek esetében az otthonba kerülésének okai mögött megtalálható az iskolakerülés. Az idősebb korosztály a tanulást nem tekinti hasznosnak, a pénzkeresés, a vagyonszerzés sokkal nagyobb motiváló erővel hat rájuk. Az érdeklődés hiánya nemcsak a tanulmányokra terjed ki, gyakori a mindentől való elzárkózás, a nevelők által „*semmit nem csinálás*” jelenségének nevezett érdektelenség, motiváció hiány. Esetükben gyakori a bűnözés, a csavargás és a szerhasználat.

Roma gyerekek

A roma gyerekek aránya a szakellátásban erős felülreprezentáltságot mutat. Az általam vizsgált otthonban a roma gyermekek rendkívül magas arányban vannak jelen, hasonlóan több hazai kutatáshoz (Darvas- et al., 2016; ERRC, 2007; Rákó, 2010), a dolgozók 80 százalékra becsülték a roma gyerekek arányát, a három működő csoportból az egyiket teljes mértékben roma gyerekek alkotják.

A kiemelések okai között több tényező együttesen játszik közre, minden gyermek esetében egyedi helyzetről beszélhetünk, amire a gyermekvédelmi rendszernek reagálnia kell. A

kiemelések okai között gyakori tényező az anyagi helyzet, a szegénység. A nevelők úgy látják, hogy a roma gyerekek esetében az anyagi okból történő kiemelés gyakoribb jelenség.

A kiemelés okairól a roma gyerekek esetében több narratíva is megjelent, egyértelmű volt a család anyagi helyzetének, mint a kiemelések döntő tényezőjének jelenléte. A dolgozók ezt problémaként is azonosították és eltávolodnak az ebből az okból történő intézkedésektől. Ugyanakkor a nyílt, specifikusan a roma gyerekek felülreprezentáltságának okaira vonatkozó kérdések esetében, véleményükben megjelenik a roma lét, a „roma életstílus” deviáns narratívája, aminek értelmében jogosnak látják az anyagi okból történő kiemeléseket, hasonlóan az ERRC (2007) által készített fókuszcsoportos interjúkhoz, illetve a 2016-os Darvas és munkatársai által készített kutatás eredményeihez, a roma gyerekek felülreprezentáltságát a szakemberek nem a gyermekvédelmi rendszer hibájaként értelmezték.

Magyarázataikban a nem dolgozó, „haszontalan” romák narratívája, a roma családok gyermekeinek magas száma szerepel.

„Hát azt látom, hogy itt már nemzedékek nőnek fel úgy, hogy már a szüleik sem dolgoztak meg azelőtt sem dolgoztak tehát ez valahogy kitermelni magát és ez inkább [a roma gyerekek magas száma] erre vezethető vissza. A tanulás és a munka, ez már a nagyszülőknél sem működött így ezt valahogy átadják. A szülői probléma (...), nincs munkája nem tudja eltartani a gyereket nem is nagyon foglalkozik igazán vele, de hát attól még a család az szaporodik, az nagy és legtöbbször egyébként nem mondjuk ki, de én azt látom, hogy inkább anyagi okai vannak annak, hogy a bekerülnek.” (42 éve a szakmában dolgozó nevelő)

Az interjúk alanyai között két, önmagát romának valló nevelő és gyermekfelügyelő volt, esetükben megfigyelhető volt egy elhatárolódás: a roma közösséget egy rajtuk kívülálló homogén csoportnak tekintették, az általuk megfogalmazott „életstílussal” nem értenek egyet. A roma identitásuktól elkülönülnek abban az esetben, amikor negatív szerepben tűnik fel.

„A cigány közösség jó része az nem, ez csúnyán hangzik, de nem a munkáról híres vagy nem tudom, hogy fogalmazzak, hogy szép legyen, de szeretik megfogni a dolgok rövidebb oldalát (...).” (4 éve a szakmában dolgozó roma gyermekfelügyelő)

Az otthon közegében a bentlakók megőrzik roma identitásukat és büszkéek származásukra, ez azonban a szokások és hagyományok tartására nem terjed ki, egy két kivételtől eltekintve nem jellemző. A roma gondozottak erős csoporttudattal rendelkeznek és összetartóak, roma

nevelőkkel sokkal szabadabb és közelebb kapcsolatot tudnak kiépíteni. Egy nevelő elmondása alapján a befogadó otthonokban, korábbi munkahelyén, a gyerekek rövid időt töltenek el és sokkal erősebben érződik a roma kultúra hatása, a gyermekotthonok esetében sokkal erősebb a levetkőzése, a „beolvadásra” való hajlam. A roma gyerekek identitásukat egymás között ismerik el, más, a csoportjukon kívül álló egyén esetében a sértőnek érzik a cigányságuk megemlítését, és szégyenérzetet vált ki belőlük.

„Mi [cigányok], akarva akaratlanul találkozunk, ahogy minden gyerek azzal, hogy cigány vagy (...) akár itt is [az otthonban], tök mindegy, hogy milyen körülmény között vagy konfliktus közben vagy egy beszélgetés, poénkodás közben is megkapja, az iskolába is megkapja különösen, ha rossz magaviselettel van akkor meg végképp megkapja a gyerek és ő sértőnek találja, ha nem mutatja ki, akkor is az.” (8 éve a szakmában dolgozó roma nevelő)

A gyermekotthonok szocializációs közegében a „színvak” hozzáállás nem valósul meg, mivel az ítéletek, sztereotípiák ugyanúgy beszivárognak a dolgozók attitűdjeibe, amit a roma gyerekek éreznek. A színvak mentalitás nem teszi lehetővé a kisebbség problémáinak érzékelését és megfogalmazását, ezáltal ezek megoldása sem valósulhat meg. Az interjúk készítése során a roma nevelők érzékelik a velük szemben jelenlévő előítéleteket, úgy gondolják, hogy ez az otthonban nevelkedett roma gyerekek a jövőben történő boldogulását erősen befolyásolja. A nem roma nevelők esetében a romákat ért előítélet vagy láthatatlan volt, boldogulásuk nehézsége a cigányságukból fakadó, családjuktól hozott értékeknek köszönhetik vagy elismerték az előítéletek jelenlétét, de nem gondolták meghatározó szempontnak.

„Sokkal nehezebb [a boldogulás], nem tudom tapasztalat, például amikor a buszon utazok és azt látom, hogy amikor olvasok akkor mellém ülnek, de hogyha nem olvasok akkor nem ülnek le, én azt gondolom ilyenkor, hogy ha olvasok akkor biztos azt gondolják, hogy olvasott vagyok vagy tanult vagy nem tudom, de például ebbe a munkába is észrevettem, hogy ha látják rajtam, hogy cigány vagyok, akkor így nem nagyon akarnak így felvenni vagy alkalmazni.” (4 éve a szakmában dolgozó roma gyermekfelügyelő)

A jövő

Az otthonban nevelkedett gyerekek számára a jövőbeli boldogulás, a felnőtt élet elkezdése és a felnőtt életben való helytállás komoly kihívásokat hordoz. A családba történő visszahelyezések ritkák, az örökbefogadás, különösen a roma gyerekek esetében ritkán jön szóba, hasonlóan

Neményi és Messing (2007) kutatásának eredményeihez. Egy nevelő egy pár hónapja bekerült, 10 év alatti roma testvérpárról a következőképp nyilatkozott:

„Ők már bent is fognak maradni, én fogom felnevelni őket. Sajnálatos, mert rettentő édesek, de nem fognak senkinek kelleni. Aki ide kerül, az itt is fog maradni.” (12 éve a szakmában dolgozó nevelő)

A tizennyolcadig életévhez közeledve a gyerekek egyre nagyobb szorongást mutatnak, igyekeznek „összekapni” magukat a felnőtt élet elkezdéséhez. A nevelők igyekeznek tanáccsal szolgálni a boldoguláshoz, de a bentlakók jövőjükhöz nem állnak magabiztosan. Az utógondozói ellátást általában igénybe veszik, ebben a nevelők a segítségükre vannak.

A kikerülés után gyakori az otthonba történő visszalátogatás, a kedvelt, szeretett nevelőkkel történő kapcsolattartás folyamatos, ellenben a kikerült fiatalok egymással nem maradnak kapcsolatban. Az esetek többségében a felnőtt életben való boldogulásuk nehéz, lakhatásuk megoldása problémás: gyakori eset a gyermekotthonban, hogy bár szabályellenes egy-egy éjszakára befogadják a volt nevelteket. A fiúk esetében a szakmunkás végzettség a jellemző, különböző fizikai munkát végeznek, általában építkezéseken helyezkednek el. Lányok esetében gyakori a fiatalon történő családalapítás, nem kivételesek azok az esetek sem, ahol még kiskorú az anya. Az anyaotthon intézményének szerepe jelentős, több otthonból kikerült anyának is segítséget nyújtanak, azonban gyakori az anyaotthonban nevelkedett gyermekek visszakerülése az gyermekotthonokba, a gyermekotthoni lét újratermelődik.

V.2. A gyermekotthonok világa a lakók szemszögéből

Az interjúk során két alany jelenleg is utógondozói ellátásban részesül, a harmadik megkérdezett jelenleg az intézményben dolgozik nevelői pozícióban. Mindhárom alany az általam felkeresett intézményben nevelkedett egészen a nagykorúságuk betöltéséig. Az interjú során mind a három alany nyíltsággal beszélt a szakellátásban töltött éveiről és jelenlegi életéről.

Első interjúalanyom 42 éves férfi, jelenleg nevelőként dolgozik, kislányával egyedül él egy szolgálati lakásban. Születésétől csecsemőotthonban, majd több gyermekotthonban, végül Budapesten az általam vizsgált otthonban nevelkedett 18 éves koráig. Szakellátásba vétele mögött lakhatási gondok álltak, édesapja börtönben volt, édesanyja egyedül nem tudott lakást biztosítani, így csecsemőotthonba került. Első gyermekotthon, ahol nevelkedett egy

Budapesttől nem messze lévő városban helyezkedik el, elmondása alapján itt valódi szeretetet és törődést, megfelelő nevelést kapott. A fővárosba kerülésének oka mögött egy törvényszegés állt, aminek következtében a gyermekotthon dolgozói és lakói máshogy álltak hozzá. Bizalmi kapcsolatok kialakítására a budapesti otthonban nem volt lehetősége, édesanyjával való kapcsolata is ekkor szakadt meg.

A második megkérdezett fiú nemrég töltötte be huszonkettedik életévét, utógondozói otthonban él. Szakellátásba 10 éves korába került be, először befogadó majd gyermekotthonba, ahol 18 éves korát betöltve utógondozói ellátást igényelt. Kiemelésének okának iskolai magatartását nevezte meg. Jelenleg segédmunkásként dolgozik és ősszel elkezd a szakmunkásképzőt, párjával külföldre szeretne költözni. Családjával nem tartja a kapcsolatot, édesapja börtönben van, édesanyja lemondott róla.

Harmadik interjúalanyom egy 19 éves fiú, az utógondozói otthonban pár hónapja él. Hárman vannak testvérek, nővére vendéglátóiparban dolgozik, húga anyaotthonban van. Édesapja jelenleg börtönben van, édesanyjával nem tart szoros kapcsolatot. Szakellátásba kerülésüknek okának szülei válását nevezte meg. Nevelkedett nevelőszülőknél, ahol a nevelőszülők alkalmatlansága miatt visszakerült először lakásotthonba, majd gyermekotthonba. A lakásotthonból magatartási problémák miatt került gyermekotthonba. Jelenleg segédmunkásként dolgozik és esti képzésen vesz részt, hogy burkolói szakképesítést szerezzen.

Kapcsolatok

Az otthonban lakó gyerekek számára a legmeghatározóbb kapcsolatokat a nevelők és kortársaik adják. A családdal történő szoros kapcsolattartás, bizalmi viszony alanyaim esetében sem volt jellemző, habár gyerekkorban egy alany esetében látogatásokra sor került, ez új otthonba kerülés miatt megszűnt. Két alany esetében a családdal való utólagos kapcsolattartásra volt próbálkozás, de nem volt sikeres.

A kortárs kapcsolatok jelentős befolyásoló erővel bírtak, de ezeket a kapcsolatokat nem a barátság, hanem a kölcsönös függés jellemezte. A baráti kapcsolatok kialakulása nem jellemző. Az otthonban kialakított kortárs kapcsolatokat a valahova tartozni akarás vágya irányította. Ez jelentős befolyásoló erővel bírt, megfigyelhetőek a „rossz társaságok” kialakulása, amelyekben a deviáns magatartások (szerhasználat, bűnözés) jelentősek.

„(...) mindenki annyira volt jó a másiknak ameddig volt valamije vagy ameddig elmentünk bűnözni. Szóval utána így együtt menni mondjuk egy fodrászhoz vagy egy

moziba, ilyen kapcsolat így nem volt, se baráti kapcsolat szóval nem is maradt így fent ismerőség.” (22 éves utógondozott, segédmunkás, ősszel kezdi a szakmunkásképzőt)

A nevelőkkel való kapcsolattartás azonban jellemző, a két utógondozott esetében az otthonban nevelők látogatása rendszeres. Bizalmi kapcsolatuk jelentős, úgy érzik volt nevelőikre tudnak számítani, mivel problémáikkal már gyerekként is tudtak feléjük fordulni és segítséget mindig kaptak.

Iskola

Az otthonban problémát jelent az iskolakerülés, dohányzás, jelen van a szerhasználat, valamint a bűnözés. Homoki (2014) kutatása alapján a védelembé vett gyerekek nagyobb eséllyel válnak deviánssá, amely viselkedésnek a háttérében leggyakrabban a szülői mintakövetés áll.

Az első alany 14 éves korában lett szerhasználó és 8 évig volt drogfüggő. Ez hatással volt iskolai teljesítményére, kapcsolataira és megélhetésére. Nevelőitől nem kapott segítséget, úgy érezte magára maradt. Az iskola szerepe ennek ellenére kiemelkedő volt, esetében az iskola egy pozitív emlék, tanáraira szeretettel gondol és bár elmondása szerint, ha nem is volt különösebb sikerélménye a tanulásban, szeretett iskolába járni. Droproblémái ellenére bejárt az iskolába, felüdülést jelentett számára, azonban csak később, a szer letétele után fejezte be a középiskolát.

„Többet is kihozhattam volna magamból, de ezt nyilván magamnak köszönhetem (...), 8 év úgy ment el az életemből se munka se tanulás se semmi csak a hülyeség.” (42 éves volt gyermekotthon lakó, nevelő)

A másik két alany esetében az iskolakerülés esete állt fenn. A második alany számára az iskola nem hordozott értéket, a „rossz társaságba” keveredett. Iskolás éveit fogdában és börtönben töltötte. A harmadik alany esetében a „semmit nem csinálás” problémája állt fent, az érdeklődési körök, a motiváció hiányzott a mindennapjaiból, középiskolát jelenleg harmadszorra járja. A nevelők segítő szándéka a két alany esetében jelen volt, ezt ki is emelték, azonban nem érezték, hogy hallgatniuk kellene a tanácsokra. A tanulmányok fontosságát mind a három alany később látta meg, az utógondozásban jelenleg részvevő fiatalok munkájuk mellett a középfokú tanulmányait befejezze.

A megbélyegzés

Az interjúban résztvevő roma utógondozottak esetében a megbélyegzést, a feléjük irányuló előítéleteket érzékelik, azonban ezeket a kérdezettek különböző okokra vezették vissza. Két alany érzékeli úgy, hogy roma származása, roma kinézete miatt hátrány éri a mindennapokban,

egy alany esetében a megbélyegzés az előélete, börtönviseltsége következtében érzékeli, mivel kezein, jól láthatóak börtöntetoválásai.

„Most érzem, hogy elítélnék az emberek, mivel voltam börtönben nagyon sokat jártam előzetes letartóztatásban, fogdán és ezt most érzem, hogy a múltam alapján ítélkeznek, illetve vannak tetoválások a kezemen, amik ugye börtön tetoválások és az alapján ítélnek meg, szóval én például egy buszon nem tudok úgy kapaszkodni ne nézzen rám egy ember ilyen gúnyos szemmel.” (22 éves utógondozott, segédmunkás, ősszel kezdi a szakmunkásképzőt)

A gyermekotthonban nevelkedett alanyok esetében, valamint a roma gyermekfelügyelő pozíciót betöltő dolgozó esetében szintén, jól érzékelhetőek voltak a társadalom előítéletei a romákkal szemben és ezek nehezítő hatása a roma emberek boldogulásában. Hétköznapijaikban úgy érzékelik, hátrányból indulnak, többet kell teljesíteniük annak érdekében, hogy az emberek „normális cigánynak” tekintsék őket.

„Alapból máshogy viszonyulnak hozzám, látszik, hogy cigány vagyok, de miután megismernek ez nem szokott probléma lenni, csak hát el is kell oda jutni.” (19 éves utógondozott, segédmunkás és esti képzésen szakmunkásképzőn tanul)

Az előítéletek megnehezítik számukra a munkakeresést, a tanulást, új kapcsolatok kialakítását, hétköznapi élet megélését. Ahhoz, hogy pozitív eredményt elérhessenek, pozitív véleményt alkossanak róluk a tőlük telhető maximumot kell, hogy nyújtsák.

A jövő

Az interjúalanyok a 18. életév közeledtét szorongással élték meg. Biztos jövőképük nem volt, segítséget, bár kaptak a nevelőktől, nem érezték úgy, hogy megfelelő lenne, félelemmel kezdték el az önálló életet. Az első alany úgy érezte, nem tudott mindent megtenni, elvesztegette életét és bár jelenleg elégedett az életével, úgy érzi többet is kihozhatott volna magából. Életének fő motivációja, hogy kislánya számára meg tudja teremteni a lehetőségeket.

„Én magamban se bízok, nem hogy másban. Azt se tudom, hogy mit hoz majd a holnap, meg a jövő (...).” (19 éves utógondozott, segédmunkás és esti képzésen szakmunkásképzőn tanul)

A jelenleg utógondozást igénylő fiatalok esetében a bizalmatlanság jellemző. Kapcsolataik hiányosak, biztonságot nyújtó közegük nincsen. A jövőjükkel kapcsolatban homályos elképzeléseik vannak, úgy érzik, hátrányból indulnak. Rác 2006-os tanulmányához hasonlóan

a jövőbeli terveik inkább a tanulmányok befejezésére, a szakképesítés megszerzésére vonatkoznak.

Rövidtávú terveik között a szakképesítés megszerzése áll, hosszútávú céljaik kiforratlanok, de az értékek között megjelenik a család, mint központi, biztos érték. A családi háttér hiányát érzik, de nem tudják megfogalmazni, hogy miben lett volna más a családban történő felnevelkedés. Két alany esetében megjelent a külföldi munkavállalás, mint lehetőség képe. Mindennapjaikban, úgy érzik, nem tudnak megfelelően teljesíteni, nem érzik elégedettnek magukat, de az újrakezdés, az újra próbálkozás lehetősége a céljaik elérésében megnyugvással tölti el őket. Úgy érzik azonban, hogy nincs lehetőségük arra, hogy „ne csináljanak semmit”, mivel nincs biztos háttérük, közegük a megélhetést, a biztonságot önmaguknak kell megteremtenie, minél előbb.

„Mikor kikerül az ember és 18 éves lesz, utána tudja, hogy mindennek megvan a következménye, ha nem tesz le valamit az asztalra, akkor hamar az utcára kerülhet, hogyha valami olyat tesz le az asztalra, ami rossz dolog, akkor hamarabb börtönbe 2-3 út van: vagy az utca vagy a börtön vagy egy normális családi élet” (22 éves utógondozott, segédmunkás, ősszel kezdi a szakmunkásképzőt)

ÖSSZEGZÉS

Tanulmányomban azzal a kérdéssel foglalkoztam, hogy a gyermekotthonok milyen szocializációs közeget biztosítanak, illetve vizsgálom a roma gyerekek helyzetét a gyermekotthonokban. Az utóbbi években a szakellátásba vett gyerekek száma ismét növekszik, a szakellátásból kikerült fiatalokról társadalmi integrációjának sikerességéről viszont keveset tudunk. Az integráció sikeressége többek között a gyermekotthonok szocializációs közegén múlik. Esettanulmányomat egy budapesti gyermekotthonban végeztem, ahol terepmunka mellett, 6 félig strukturált interjút készítettem. Kutatásom eredményei jól szemléltetik egy tipikus magyarországi gyermekotthon esetét.

A vizsgált otthon esetében gyakori az anyagi okok miatt történő kiemelés, a roma gyerekek felülreprezentáltsága. A gyerekek az otthonba történő bekerülésük előtt már elsajátítottak egy szocializációt, ami hátrányos helyzetet teremt számukra. A gyermekotthon feladata lenne ezeknek a „hibás”, egyenlőtlen helyzetet teremtő mintáknak a korrigálása, egy elfogadást biztosító, stabil ugyanakkor rugalmas és következetes szociális közeg létrehozása. Ez a gyakorlatban több ponton is nehezen tud érvényesülni. A nevelői és gyermekfelügyelői pozíciókban gyakori a fluktuáció, ez nehezíti a gyerekek számára a stabil közeg létrehozását, valamint a szabályrendszerek egységességének hiánya, a folyamatos alkalmazkodni kényszerülés a gyerekek számára megterhelő. A családi légkör biztosítása nehézkes.

Az értékek átadása nagy kihívást jelent a nevelők számára, a gyerekek erősen sérültek, önbizalmuk, motivációjuk nincsen. A nevelők eredményesebben a hosszabb ideje bentlakókra tudnak hatást gyakorolni, azonban az értékek korrigálása kevés esetben működik. A tanulmányok, az iskola szerepe a gyerekek életében a tankötelezettségi korhoz közeledve csökken, gyakori az iskolakerülés. A tankötelezettség megszűnésével nagyon kevés gyerek marad az iskolában, alapfokú végzettséggel kerülnek ki a gyermekotthonból. Az otthonban jelentős probléma a dohányzás és szerhasználat, illetve a bűnözés.

A családdal történő kapcsolattartás a fiatalabb korosztály esetében jellemző, az idősebbek kapcsolata a családdal az esetek túlnyomó részében megszakad. Egy-egy nevelővel, aki nagy hatást gyakorolt az otthonból kikerült egyénre, gyakori a kapcsolattartás, a gyermekotthonokba történő visszalátogatás.

A nevelők körében megfigyelhető a cigánysággal szembeni előítéletek, ami a roma gyermekek esetében megőrzéshez vezet. Az egyenlőséget biztosítani kívánó „színvak” nevelés, elfedi

a roma gyerekeket érintő problémákat, nem teszi lehetővé az egyének egyedi eseteinek megoldását.

A gyermekek az otthonból történő kikerülésük után nem rendelkeznek stabil önképpel, a családjukkal kapcsolatuk megszakad. Felnőtt életüknek úgy kezdenek neki, hogy hiányzik a stabil háttér és biztos énkép. A tanulmányaik hiányosak, nem teszik lehetővé a biztonságot nyújtó munkalehetőségeket, mivel túlnyomórészt alacsony végzettséggel kerülnek ki. A fiatal lányok esetében gyakori a tinédzserkori terhesség, az anyaotthonba kerülés. A kikerült fiataloknak a jövőjükéről, céljaikról és boldogulásukról nincsenek elképzeléseik, lakhatásuk bizonytalan, anyagi körülményeik szegényesek.

A gyermekotthonokban több olyan folyamat egyszerre megtalálható, ami nehezíti az otthonban nevelkedett gyerekek sikeres boldogulását, stabil életük létrehozását. A társadalomba történő sikeres integráció nehezen, vagy nem valósul meg. A gyermekotthonok, valamint az utógondozói otthonok hozzájárulnak a sérülékeny, marginális csoportok újratermelődéséhez.

IRODALOMJEGYZÉK

1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

Alapvető Jogok Biztosának Hivatala (2017): Erőforrásokat a megelőzésre és az alapellátásra – Az ombudsman a gyermekek családból való elsődlegesen anyagi okból történő kiemelések gyakorlatáról

<https://www.ajbh.hu/-/eroforrasokat-a-megelozesre-es-az-alapellatasra-az-ombudsman-a-gyermekek-csaladbol-valo-elsodlegesen-anyagi-okbol-torteno-kiemelesek-gyakorlatarol?inheritRedirect=true&redirect=%2F> (utolsó megtekintés: 2024.03.25)

Allport G.W. (1977): *Az előítélet*. Budapest, Gondolat kiadó

Andorka Rudolf (2006): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris.

Babusik Ferenc (2010): *A nevelőszülői rendszer kutatása – Pilot kutatás*. Budapest, MTA Gyerekprogram Iroda – Delphoi Consulting.

Balogh Karolina, Gregorits Péter, Rácz Andrea (2019): A gyermekvédelmi intézményrendszer működési környezetének vizsgálata a 'gyermekvédelem, mint szolgáltatás' értelmezési keretrendszer tükrében. *Esély, 2019 (3)*. (pp. 26-47).

Bartha Csilla (2015) Nyelvi hátrány, avagy a cigány gyermekek oktatásának elmulasztott lehetőségei. In: *Szakpedagógiai körkép I. Anyanyelv- és irodalompedagógiai tanulmányok. Bölcsészeti- és Művészetpedagógiai Kiadványok (2)*. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, (pp. 28-45).

Berta J., Csabai K. (2014): *Szocializáció gyermek- és serdülőkorban. Elakadások, zavarok és kibontakozás*. Egyetemi jegyzet, Budapest.

Blumfeldné M. J., Volentics A. (1992): *Nevelőotthoni nevelés*. Budapest: Tankönyvkiadó

Brunstein J. C. (1993): Personal goals and subjectivewell-being: A longitudinalstudy. *Journal of Personality and Social Psychology* 65. 1061–1070.

Scharle Ágota (szerk) (2014): *Tartós munkanélküliség a visegrádi országokban: tévutak és megoldások. Tények és Javaslatok 2014. 1.* Budapest Intézet
http://www.budapestinstitute.eu/uploads/BI_tenyek_javaslatok_2014.1.pdf

Csepeli György, Fábrián Zoltán, Sik Endre (1998): Xenofóbia és a cigányságról alkotott vélemények. In Kolosi T., Tóth I. Gy., & Vukovich Gy. (szerk.), *Társadalmi riport, 1998*. Budapest, TÁRKI. (pp. 458–489). <https://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a881.pdf>

Darvas Ágnes, Farkas Zsombor, Kende Ágnes, Vígh Katalin (2016): *Roma gyerekek a szakellátásban. Gyermekjólét és Gyermekvédelem Nógrád megyében*. Esély 2016b. (27) 4. (pp.52–82).

Domszky András (1999): *A gyermekotthonok működésének szabályairól és követelményeiről*. Budapest, Országos Család- és Gyermekvédelmi Intézet.

Dupcsik Csaba (2008): *A magyarországi cigányság története. Történelem a cigánykutatások tükrében, 1890–2008*. Budapest, Osiris.

ERRC (2007): *Fenntartott érdektelenség: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*. Budapest, Európai Roma Jogok Központja.

<http://www.errc.org/cms/upload/media/02/90/m00000290.pdf>

ERRC (2007): *The glass box: The exclusion of Roma from employment*. Budapest, Westimprim Bt. https://www.errc.org/uploads/upload_en/file/02/14/m00000214.pdf

ERRC (2011): *Életfogytiglan: Roma gyermekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben*. Budapest, Európai Roma Jogok Központja.

<http://www.errc.org/cms/upload/file/eletfogytiglan-20-june-2011.pdf>

Farkas Á., Rácz A., Szabolcsi, J. (2014). Az iskolai karrier támogatása gyermekvédelmi perspektívából. *Szociálpedagógia*, 2(1–2), (pp.19–32).

Gersten J. C. (1993): Families in Poverty. In: Procidano, M. E. – Fisher, C. B. (eds.): *Contemporary Families*. New York, London, Teachers College, Columbia University.

Giddens Anthony. (2008): *Szociológia*. Budapest, Osiris.

Gilligan R. (1999): Enhancing the resilience of children and young people in public care by mentoring their talents any interests. in: *Child and Family Social Work*, 4. (pp.187–196)

Golnhofer Erzsébet (2001): *Az esettanulmány – Kutatásmódszertani kiskönyvtár 3*. Budapest., Műszaki Könyvkiadó.

Goslin D. A. (1971): *Handbook of Socialization Theory and Research*. Chicago, Rand McNally and Company.

Haász Sándor; Viczina Andrea (2022): A gyermekvédelmi gondoskodásból kikerült felnőttek jövőkép vizsgálata. in: *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat* 9 (pp.2, 22).

Hanák K. (1978): *Társadalom és gyermekvédelem*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Haushofer Johannes, Fehr Ernst (2014): On the psychology of poverty. *Science, Vol. 344, Issue 6186* (pp. 862–867).

Herczog Mária (2001): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. Budapest, KJK Kerszöv Kiadó.

Herczog Mária (2007): *A gyerekek családból való kiemelésének – intézményi elhelyezésének – megelőzése, elkerülése*. Budapest.

Hermann, A. (1970): A gyermeki éntudat egészséges fejlődésének feltételei az óvodáskorban. In: Murányi-Kovács, E.né (szerk.). *Tanulmánygyűjtemény a nevelőotthoni pedagógia köréből*. Budapest, Tankönyvkiadó.

Homoki Andrea (2014): *A gyermekvédelmi gondozottak reziliencia vizsgálata a Dél-Alföldi és az Észak-Alföldi régióban*. Debreceni Egyetem.

Husz Ildikó (2015): Gyermekszegénység – tények, problémák, feladatok. *Vigilia, 80 (11)*. (pp.802-813).

Kemény István (1979): Poverty in Hungary. in: *Social Science Information, 2*, (pp.93-101).

Kende Ágnes (2013): Normál gyerek, cigány gyerek: Általános iskolai pedagógusok percepciója cigány gyerekekről, többségi-kisebbségi viszonyokról, együtt tanulásról és elkülönítésről. in: *Esély, 2013/2*, (pp.70- 82).

Keresztes-Takács Orsolya, Lendvai Lilla Kende Anna (2016): Romaellenes előítéletek Magyarországon: Politikai orientációtól, nemzeti identitástól és demográfiai változótól független nyílt elutasítás. in: *Magyar Pszichológiai Szemle, 71 (4)*. (pp.609-627).

Kósa Éva, Vajda Zsuzsanna (2005): *Neveléslélektan*. Budapest, Osiris.

KSH (2023): A gyermekvédelmi szakellátásban részesülő fiatalok, adattábla
https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0016.html (utolsó megtekintés: 2024.04.10.)

KSH (2023): Gyermekotthonokban és nevelőszülőknél ellátott gyermekek és fiatal felnőttek a gondozás időtartama szerint, adattábla
https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0017.html (utolsó megtekintés: 2024.04.10)

KSH (2023): Gyermekotthonokban és nevelőszülőknél ellátott gyermekek és fiatal felnőttek létszámának alakulása a változás oka szerint, adattábla

https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0018.html (utolsó megtekintés: 2024. 04. 10.)

KSH (2023): *Népszámlálás* (utolsó megtekintés:

2023.03.25)<https://nepszamlalas2022.ksh.hu/adatbazis/#/table/WBS009/N4IgFgpghgJiBcBtEAVAkGwQKIH0AKWASmgPIAiIAugDQgDOAljBASgHJYYBaVtdEAYwAuDAPYA7VjRAAZBgBshEAE50EoANYNxceCAxQADiFoRxQ5QwhqkydNnxFSFapu26QAZQhCTIAG5Q8gCu1qwgAEwADBERftEAjAnxUVHJIAC-NOycPK4gWjoIXj5-gSFhSCAAQlgA4n61dThsAIKN9Th1aFRZmRIAA===>

KSH (2023): Nevelőszülők, adattábla https://www.ksh.hu/stadat_files/szo/hu/szo0019.html (utolsó megtekintés: 2023.03.02)

Ladányi J., Szelényi I. (2002): Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. in: *Szociológiai Szemle*, 4. (pp.72–95).

Marián Béla (2013): *Cigányellenesség ma: a cigányokról alkotott kép a mai Magyarországon*. ELTE TTK, Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. (utolsó megtekintés: 2024.03.25) http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=362:ciganyellenesség-ma-a-ciganyokrol-alkotott-kep-a-mai-magyarorszagon&catid=41:konfliktusmonitoring&Itemid=209

Mészáros Aranka (2004): *Az iskola szociálpszichológiai jelenségvilága*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó.

Murányi I. (2000): Nevelőotthonban élő fiatalok drogfogyasztása és értéktudata. In: Barát K., Murányi I., Péntes M. (szerk.): *Drog – érték – család. Nevelőotthonban élő fiatalok drogfogyasztása és értékrendje*. Nyíregyháza, Északkelet-Magyarország Szenvedélybetegségeket Megelőző Egyesület, (pp.49–97).

Murányi I. (2006): *Identitás és előítélet*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

N. Kollár Katalin (2004): A társas kapcsolatok, személyközi vonzalom és a csoportfolyamatok. In: N. Kollár Katalin és Szabó Éva (szerk.): *Pszichológia pedagógusoknak*. Budapest, Osiris. (pp.279–309).

Nagy Ádám (2013): Szocializációs közegek. in: *Replika (83)*. (pp.95-108).

Neményi M., Messing V. (2007): Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. in: *Kapocs*, 6. (pp.2–20).

OECD (2013): *Education at a Glance 2013: OECD Indicators*, OECD Publishing.

Ogbu J. (1981): Origins of human competence. A cultural-ecological perspective. in: *Child Development*, 52, (pp.413-429).

Ogbu J. (1990): Cultural model, identity and literacy. In: Stigler, J. W. – Schweder, R. A. – Herdt, G. (eds.): *Cultural psychology*. Cambridge, Cambridge Univ. Press, (pp.520-542).

Pulai A. (2009): *Cigányellenesség a norma (Progresszív Intézet felkérésére készült kutatás)*. Publicus Research. (Utolsó megtekintés: 2024.03.25)

<http://www.publicus.hu/blog/ciganyellenesseg>

Rácz Andrea (2006): A gyermekotthoni nevelés kihívásai, a nagykorúságuk előtt álló fiatalok jövőképe, in: *Kapocs*, V. évf. 4. szám

Rákó Erzsébet (2014): *Gyermekvédelmi intézményekben elhelyezett gyerekek életkörülményei*. Szeged, Belvedere Meridionale.

Székely Krisztián (2018): *Iskolai légkör és eredményesség. Fókuszban a reziliens és a veszélyeztetett iskolák*. Belvedere Meridionale.

Szikulai, I. (2004): A magyar gyermekvédelem fejlődésének kulcskérdései- egy lehetséges szakmai stratégia lépései. in: *Kapocs*, 3. 14. sz. (pp.58–64).

Tátrai, A. (2022): Magyarország szegénységi térképe. In: Kolosi Tamás – Szelényi Iván – Tóth István György (szerk. 2022): *Társadalmi Riport 2022*. Budapest, TÁRKI.

Titz-Mohácsi Vanda, Meliska Zoltán, Székely Krisztián (2023): Gyermekotthonban élő testvérek szocializációs és kötődési mintázatai. in: *Neveléstudomány, oktatás kutatás, innováció II* :3 (pp.5-29).

Torgyik J., Karlovitz J. T. (2006): *Multikulturális nevelés*. Budapest, Bölcsész Konzorcium.

Váradi L. (2014): *Youths Trapped in Prejudice - Hungarian Adolescents' Attitudes towards the Roma*. Germany, Springer Fachmedien Wiesbaden.

Varga Aranka (2008): *Gyermekvédelem és iskolázottság Doktori (PhD) értekezés*. Pécsi Tudományegyetem "Oktatás és Társadalom" Neveléstudományi Doktori Iskola.

Varga Aranka (2008): A gyermekvédelmi gondoskodásban élők inklúziójának esélyei. in: *Új Pedagógiai Szemle*, 58. 5. sz. (pp.16–24).

Vidra-Szabó, F. (2001): „Soha többé nem megyek haza” Gyerekek állami gondozásban. in: *Esély*, 12. 5. sz.

WHO (2011): *Systematic review of the link between tobacco and poverty*.
http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/44453/1/9789241500548_eng.pdf

Zilberstein, K. (2006): Clarifying Core Characteristics of Attachment Disorders: A Review of Current Research and Theory. in: *American Journal of Orthopsychiatry*, Vol. 76.(1) (pp.55–64).